

Högtidstal Kungl Skogs- och Lantbruksakademien
Stockholms Stadshus, 28 januari 2025
Lars Strannegård

Ers Majestäter, Ers Excellens, Herr Statsråd, Akademiledamöter, Ärade Gäster!

För en tid sedan lyssnade jag på chefen för skola och utbildning på ett av världens största teknikföretag. Han talade om framtidens kunskap och skolans utvecklingsbehov. Han använde frekvent ordet ”framtiden”, och vidhöll att studiet av faktakunskaper kommer att vara ett minne blott. Att memorera och banka in kunskaper var en 1900-talskonstruktion. All fakta ligger numera en googling bort, och skolan ska därför lära ut programmering och strategier för kunskapsinhämtning. Fakta är inte längre något att uppta hjärnan med, löd hans budskap.

För bara några veckor sedan lyssnade jag på en annan chef, också en teknikevangelist som talade om den generativa AI:n. Verktyg som ChatGPT skulle göra pluggande onödigt, och den som var intresserad av att hänga med på det rusande tåget mot framtiden gjorde bäst i att lära sig allt om hur LLM:er, stora språkmodeller, fungerar, och skolan skulle nu fokusera på hur ”promptning” går till, alltså hur man ska interagera med AI:n för att den ska bli som mest effektiv. Det är en vanligt förekommande metafor att tåget mot framtiden rusar i hög hastighet, och skräckbilden som målas upp är att den som inte hoppar på kommer att bli lämnad på perrongen. Eller numera kanske på markterminalen när framtidsraketen är på väg mot rymden.

I Sverige är vi vana vid att det som tidigare sågs som centralt i lärandet förkastas. Den svenska skolan är särskilt upptagen av att vara nära det mest moderna och samtida när det gäller lärande och pedagogik. Det har lett till kraftiga pendelrörelser där sådant som många trodde var baserat på beprövad erfarenhet senare skrattats ut som hopplöst förlegat. Sådant som utantillkunskaper och katederundervisning, som under decennier sågs som undervisningens kärna, blev istället sinnebilder för mossighet och konservatism. Förändringsivern har, intressant nog, motiverats med att undervisningen måste vara nära forskningsfronten. Därför har begrepp och företeelser som lärandelust, icke-auktoritet, lågaffektivt bemötande och elevinflytande ställts i förgrunden, medan fakta och kunskaper kommit i bakgrunden. Att den svenska skolan haft en spikrak positiv utveckling är det nog få som skriver under på. Förändring är inte alltid av godo och den så kallade forskningsfronten

är inte alltid lätt att applicera på praktiken. Det finns skäl till att forskningsfronten måste sättas i relation till beprövad erfarenhet. Det tar tid innan forskningsresultat blir till beprövad erfarenhet. Forskningsfronten är inte detsamma som den bästa praktiken.

I Vita huset är ju en välkänd figur nu tillbaka. Vid hans högra sida sitter mega-magamiljardären Musk, en person som inte heller skröder orden. Under Trumps första presidentperiod myntade hans stab begreppet ”alternativa fakta”, vilket väckte en lika solklar som kuslig association till George Orwells roman 1984. I den dystopin fanns Sanningsministeriet som hade som uppgift att producera lögner, och uttrycket ”alternativa fakta” är skraddarsytt för den som vill slira på sanningen.

Fakta är naturligtvis inte föremål för alternativ. ”Alternativa fakta” är, de facto, en omskrivning för rena lögner. Det går förstås att tala om kompletterande fakta; sådant som kan beskriva ett fenomen med hjälp av olika infallsvinklar. Lite senare ikväll kommer vi, om allt går väl, att serveras vin. Fakta är då att vinet är gjort av vissa typer av druvor, som pressats på ett visst sätt, lagrats under en viss tid och buteljerats enligt ett speciellt förfarande. Det är fakta. Att olyckor i fritidsbåtar och lägenhetsbråk ofta är kopplade till alkohol och att vin är en kulturdryck är också fakta. Det är sanningar som det inte spelar någon roll ifall vi *tror på* eller inte. De är inte alternativ, utan olika, till synes motstridiga, sanningar som samexisterar. Tillsammans beskriver de ett komplext fenomen. Däremot, att vin kan sägas ha dofter som påminner om körsbär, gula äpplen, petroleum, smör och rostat bröd är däremot inte fakta, utan uttryck för estetiska upplevelser, associationer och tolkningar. En vinkännare som har förmågan att verbalisera sina upplevelser kan presentera tolkningar som betyder något för andra. Men det är av största vikt att vi inte blandar ihop vad som är sanning och vad som är perspektiv och tyckande.

Att ljuga betraktades länge som något oerhört. En uppdagad lögn var ett legitimt skäl att upphäva en relation eller kräva en makthavares avgång. Men på sistone har en förskjutning ägt rum, och det är inte bara den amerikanske presidentens fel. Han har förvisso gjort det storskaliga ljugandet till en alldeles egen konstform, uppenbart inspirerad av en sorts sovjetisk skamlöshet där lögnens avsaknad av ambition att dölja att den är just en lögn, förstärker dess karaktär av maktmedel. Att inte ens försöka låtsas att man talar sanning är en särskilt isande form av härskarteknik. Bland de mest oförblommerade lögnerna som kommit från amerikanskt håll på sistone får väl den om haitiska hund- och kattätande invandrare i Ohio

sågas höra till de mer färgstarka. Den typen av offentliga lögner är numera en ständigt närvarande del av vår medialiserade vardag; mindre skamliga och lättare att komma undan med än för bara några år sedan. Verklighetsförskjutningen vi är med om idag försiggår på en annan nivå än tidigare. Den är så djupgående, så existentiellt utmanande att vi med fog kan tala om en *ontologisk kris*. Numera handlar förvriddningen av verkligheten och sanningen inte bara om att någon påstår något som inte stämmer, och som kan synas av den som vet något om saken. Det som har hänt är att vi genom den artificiella intelligensen kan manipuleras till att med våra egna ögon och öron se och höra saker som förefaller trovärdiga men som i själva verket aldrig har ägt rum och aldrig har sagts. Exemplet på bilder och filmer vi trodde var autentiska, men som visat sig vara fabrikationer, växer ständigt och får med hjälp av algoritmerna största möjliga spridning och genomslag i sociala medier. För de allra flesta människor är det snart sagt omöjligt att validera sanningshalten i syn- och hörselintrycken. Vi vet inte om bilderna vi översköljs av är riktiga eller genererade av AI. Inte heller kan vi lita på att det som personen på skärmen säger verkligen har yttrats eller om personen ifråga ens behärskar det språk som kommer ur munnen på filmen. Vi kan inte längre, och bör inte längre, tro våra egna ögon. Eller öron.

För mer än fyrtio år sedan skrev Jean Baudrillard att tecken på verkligheten var på väg att ersätta själva verkligheten, eller åtminstone förpassa den till kulisserna. Det sanna och verkliga, befarade han, höll på att bli sekundärt och ointressant, riskerade att tappa i värde jämfört med en förbättrad, uppsminkad och tillskruvad verklighetsbeskrivning. Han använde sig av begreppen "simulation" och "simulacra" för att beskriva en framväxande tillvaro där vi är oförmögna, eller kanske ovilliga, att skilja på det sant verkliga och den spektakulära versionen av verkligheten. Och nu är vi sannerligen där. Baudrillard var visat sig vara ett riktigt orakel. I en värld där bilder och filmer kan vara totala fabrikationer måste verkligheten som den ter sig inför våra ögon vara föremål för reflektion och misstänksamhet, och följaktligen slutar allt fler medieföretag att publicera bilder från allmänhet och okontrollerade källor.

Den närmast existentiella osäkerhet som råder har letat sig in i våra inre liv. Vi kan inte längre vara säkra på om våra attityder, åsikter eller känslor är våra egna. Kanske är de fabricerade av någon annan, och internaliserade så till den grad att vi tror att de är våra egna. Mest skrämmande är om det sker utan att vi är medvetna om det, och förleds att tro att vi har makt över oss själva.

Så hur ska vi hantera denna ontologiska kris? Hur ska vi navigera i ett medielandskap som är så perforerat av falska sanningsanspråk och simulerade verkligheter? Som så ofta är svaret att individernas förmåga att stå emot och genomskåda manipulationer måste tränas upp med hjälp av övning i faktasökande, reflektion, omdöme och artikulering. Säkerställandet av fakta, det kritiska tänkandet, tolkningsförmågan och de fria uttrycken är viktigare än någonsin. Våra akademier och universitet behöver ta sitt ontologiska ansvar på än större allvar. Vi har inte råd att politisera dem och göra dem till verktyg för något annat än ursprungsuppdraget: att söka sanning och kunskap genom vetenskap och analys, att källkritiskt låta verkligheten så som den framträder inför våra ögon analyseras och tolkas. Det finns ett stort underskott av analyskompetens avseende texter, bilder och filmer. Medierna, universiteten och de kungliga akademierna måste ha sin egen trovärdighet högst på prioriteringslistan. De kan inte avvika en grad från sin faktabaserade, integritetsfyllda och vetenskapligt kalibrerade kompass.

I World Economic Forum's senaste studie över risker och hot toppar de manipulerade bilderna och desinformation. Detta kan nog sägas vara ett större existentiellt hot än någon enskild nation, och blir därför en fråga för Totalförsvaret. Det är hög tid att vi i Sverige skapar en djup medvetenhet om hur förvriddningarna av vår genomdigitaliserade värld får långtgående och existentiellt utmanande konsekvenser för vår tillit och verklighetsuppfattning. Och, förstås, därigenom för vår demokrati, Vi bekämpade pandemin med immunitetsprutor. Den kris vi befinner oss i nu kan vi också bekämpa med vaccinationer. Men denna gång inte i form av sprutor, utan genom kunskap, medvetenhet och ontologisk känslighet.

Det är viktigare än någonsin för vetenskapliga institutioner att stenhårt hålla fast vid grundläggande akademiska dygder som sanningssökande, opartiskhet och intellektuellt mod. Aldrig har akademien och akademier varit viktigare än nu. Fria och oberoende organisationer, såsom Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien, behövs mer än någonsin. Själva ordet akademi kommer från den plats utanför Aten där Platon sägs ha undervisat sina lärjungar. Det var enbart kunskap och argument som var grunden: lärjungarnas, de junioras, inlägg värderades lika högt som Platons. Kollegialiteten löper som en röd tråd genom den akademiska historien. Det är den kollegiala granskningen, "peer review", som är vetenskapens själ. Djupt insatta forskare bedömer andra forskares alster. Opartiskhet och intellektuellt mod handlar om att argument behandlas som argument i sin egen rätt, och inte

utefter vem som levererar dem. Det handlar om att sökandet efter kunskap ska ske för kunskapens egen skull, och inte drivas av positionering, avundsjuka, eller personlig vinning. Och framförallt inte av politiska eller ideologiska agendor. Det handlar om att vara medveten om att man kan ha fel, vara öppen för nya argument och därmed beredd att ändra sin ståndpunkt.

Värnandet av fakta och det akademiska förhållningssättet är också grundplåtar i hur vi bör bedriva utbildning. När ropen skallar efter reformer, förändring och nutidsanpassning av pedagogik och lärande är det alltför många som dras med. Tech-evangelisternas förföriska tal om googling och promptning som ersättning för faktakunskaper leder oss in på en riktigt farlig väg. Många av svaren på framtidsfrågorna finns, som så ofta, i historien. Det är inte detsamma som att gå med ryggen in i framtiden eller att vara bakåtsträvare. Att värna fakta, vetenskaplighet, och att ta de akademiska dygderna på allvar är att ta beprövad erfarenhet på allvar. Det är sannolikt det tryggaste sättet att möta framtiden. Platon, även om han inte längre finns här på jorden, har mycket att säga oss om vår tids utbildning, akademier och generativ AI. Och inte minst om två centrala och sammanlänkade teman. Nämligen hur vi genererar och bedömer kunskap i den genomdigitaliserade tid som vi lever i, och vilken helt central roll som respekt och ödmjukhet har i sökandet efter sanningen. Vi vet faktiskt exakt vad som behöver göras för att hoppfullt kunna färdas mot framtiden. Det är ingen raketvetenskap. Det handlar i all enkelhet om integritet och omdöme. Tack!